

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ЕМПІРИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ АУДИТОРСЬКОГО РИЗИКУ

©2017 **БЕРЕЖНИЙ Є. Б.**

УДК 657.2

Бережний Є. Б. Теоретичні та емпіричні підходи до визначення аудиторського ризику

Категорія ризику є однією з ключових у плануванні аудиторської перевірки та оцінці її результатів. Метою статті є узагальнення теоретичних та емпіричних підходів до визначення аудиторського ризику та методів його зниження. Проаналізовано структуру аудиторського ризику та визначено, що кожен з дослідників підходить до структуризації аудиторського ризику зі своєї суб'єктивної точки зору. Запропоновано авторську модель аудиторського ризику. Узагальнено основні методи оцінки аудиторського ризику та виділено теоретичні та емпіричні підходи до його визначення, а також зауважено, що застосування будь-якої з наведених моделей більш придатне для приблизної оцінки, ніж для точного розрахунку аудиторського ризику, оскільки супроводжується певними недоліками.

Ключові слова: аудит, аудиторський ризик, оцінка аудиторського ризику, ризик невиявлення, ризик контролю, невід'ємний ризик.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Бібл.:** 14.

Бережний Євгеній Борисович – кандидат економічних наук, доцент кафедри статистики, обліку та аудиту, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: eber67@ukr.net

УДК 657.2

UDC 657.2

Бережний Е. Б. Теоретические и эмпирические подходы к определению аудиторского риска

Категория риска является одной из ключевых в планировании аудиторской проверки и оценке её результатов. Целью статьи является обобщение теоретических и эмпирических подходов к определению аудиторского риска и методов его снижения. Проанализирована структура аудиторского риска и определено, что каждый из исследователей подходит к структуризации аудиторского риска со своей субъективной точки зрения. Предложена авторская модель аудиторского риска. Обобщены основные методы оценки аудиторского риска и выделены теоретические и эмпирические подходы к его определению, а также отмечено, что применение любой из приведенных моделей подходит скорее для приблизительной оценки, чем для точного расчета аудиторского риска, поскольку сопровождается определенными недостатками.

Ключевые слова: аудит, аудиторский риск, оценка аудиторского риска, риск невиявления, риск контроля, неотъемлемый риск.

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Формул.:** 1. **Библ.:** 14.

Бережний Евгений Борисович – кандидат экономических наук, доцент кафедры статистики, учета и аудита, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: eber67@ukr.net

Berezhniy Ye. B. The Theoretical and Empirical Approaches to the Definition of Audit Risk

The risk category is one of the key factors in planning the audit and assessing its results. The article is aimed at generalizing the theoretical and empirical approaches to the definition of audit risk and methods of its reduction. The structure of audit risk was analyzed and it has been determined, that each of researchers approached to structuring of audit risk from the subjective point of view. The author's own model of audit risk has been proposed. The basic methods of assessment of audit risk are generalized, the theoretical and empirical approaches to its definition are allocated, also it is noted, that application of any of the given models can be suitable rather for approximate estimation, than for exact calculation of an audit risk, as it is accompanied by certain shortcomings.

Keywords: audit, audit risk, audit risk assessment, risk of undetecting, risk of control, inherent risk.

Fig.: 1. **Tbl.:** 2. **Formulae:** 1. **Bibl.:** 14.

Berezhniy Yevgeniy B. – PhD (Economics), Associate Professor of the Department of Statistics, Accounting and Auditing, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: eber67@ukr.net

На кожному етапі проведення аудиторської перевірки аудитор приймає важливі рішення, пов'язані з розробкою загальної стратегії перевірки, вибором аудиторських процедур, оцінкою достовірності фінансової звітності. Вагомим фактором, що покладається в основу цих рішень, є оцінка ризику, пов'язаного з підтвердженням достовірності та об'єктивності інформації, відображеної у фінансовій звітності клієнта.

Західні експерти відносять аудиторський ризик до фундаментальних і складних категорій аудиту, а його виявлення та оцінювання вважають одним із ключових елементів процесу аудиту. Це зумовлено тим, що процес аудиту безпосередньо пов'язаний з невизначеністю, рівень якої впливає на результат аудиту і, власне, формує категорію аудиторського ризику. На практиці аудиторські фірми шляхом оцінювання аудиторського ризику скорочують термін здійснення аудиторської перевірки і, отже, зменшують трудові та фінансові витрати, не знижуючи при цьому якості наданих послуг, оскільки правильне визнання рівня ризику дає змогу аудиторам

обрати найбільш оптимальний варіант застосування аудиторських процедур.

Впродовж останніх десятиліть під впливом економічних змін життя суспільства та умов здійснення господарської діяльності спостерігається еволюція концептуальних підходів до аудиту. За даними В. О. Гринченка, у відповідь на нові ризики, що склалися в ході багаторічної практики, та враховуючи досвід оцінювання аудиторських ризиків минулих років, провідні саморегульовальні аудиторські організації прийняли низку нововведень в Міжнародні стандарти аудиту, одним з яких є введення ризик-орієнтованого підходу в процедуру аудиторської перевірки [5]. З огляду на це в наукових колах та практиці аудиту постала потреба перегляду існуючих підходів щодо оцінювання аудиторського ризику

Проблеми оцінки ризиків в аудиторській діяльності становлять науковий інтерес зарубіжних та вітчизняних вчених і дослідників. Серед них С. М. Бичкова, Ф. Ф. Бутинець, Я. А. Гончарук, В. С. Рудницький, Н. І. Дорощ, А. Г. Загородній, О. А. Петрик, Дж. Робертсон, В. В. Скобара, О. О., Терехов, А. Д. Шеремет, В. П. Суйц.

Дослідження питань визначення ризиків та способів управління ними дозволяє виявити і врахувати чинники, які можуть перешкоджати пошуку суттєвих відхилень в обліку та звітності або викривляють оцінку суттєвості при вибіркових перевірках. Актуальність проблеми оцінки ризиків в аудиті підсилюється високим рівнем корумпованості економіки, фактами свідомого викривлення фінансової інформації з метою ухилення від сплати податків, введення в оману іноземних інвесторів, пересічних акціонерів.

Метою статті є узагальнення теоретичних та емпіричних підходів до визначення аудиторського ризику та методів його зниження.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що категорія ризику є однією з ключових в плануванні аудиторської перевірки та оцінці її результатів. Рівень ризику визначає відповідальність аудитора за адекватність висловленої думки. Оцінка аудиторського ризику та його складових дозволяє аудитору так спланувати процедури вивчення документів й операцій, щоб зменшити до прийняттого вплив можливих відхилень на достовірність фінансової звітності.

Чим нижчим є показник аудиторського ризику, тим більшою мірою аудитор повинен бути впевнений в тому, що звітність не містить матеріальних помилок і пропусків. Нульовий ризик означає абсолютну впевненість аудитора, але на практиці така ситуація неможлива, оскільки ризик неадекватного висновку залишається за будь-якої глибини вивчення обліку та звітності.

Зарубіжні аудиторські компанії мають відповідні методики оцінки ризиків, затверджені на рівні фірми. Для українських аудиторських фірм це питання залишається на рівні теоретичних викладок, а їх застосування на практиці має місце лише в одиничних випадках.

Відсутність науково обґрунтованого методичного підходу оцінки ризиків в аудиті зумовлює нерозуміння практикуючими аудиторами шляхів зниження ризиків. З огляду на це доцільною є розробка і затвердження у Коментарі до МСА, які регулюють проведення аудиту з використанням вибіркового способу, прикладів методики оцінки складових аудиторського ризику.

Варто зазначити, що сьогодні здебільшого обчислюється аудиторський ризик за моделлю, що була запропонована Американським інститутом дипломованих суспільних бухгалтерів (AICPA) і має такий вигляд:

$$AP = BP \cdot PK \cdot PH, \quad (1)$$

де AP – аудиторський ризик (*Audit risk*);
 BP – внутрішній (власний) ризик (*Inherent risk*);
 PK – ризик контролю (*Control risk*);
 PH – ризик невиявлення (*Detection risk*).

Така модель є базовою та застосовується і зарубіжними, і вітчизняними вченими-економістами. Слід зазначити, що класична модель оцінки загального аудиторського ризику дозволяє визначити допустимий рівень ризику невиявлення на етапі планування аудиторської перевірки, але тільки за умови відомих значень ризику контролю та властивого ризику.

Результатом деталізації складу ризику невиявлення в контексті вибіркових перевірок було запропоновано вдосконалену модель загального аудиторського ризику. Аналіз складової ризику невиявлення дозволяє виділити дві його складові: ризик тестового контролю та ризик аналітичних процедур. Своєю чергою, ризик тестового контролю слід поділити на ризик статистичного контролю та ризик нестатистичного контролю. Перший притаманний і пов'язаний, перш за все, з можливістю неправильного застосування чи обчислення статистичних формул, другий – з імовірністю того, що аудитор неправильно застосує техніку нестатистичного формування та оцінки результатів вибірки. Така деталізація ризику невиявлення має на меті допомогти аудитору знизити загальний аудиторський ризик за рахунок вибору більш надійного підходу до організації та проведення перевірки. Враховуючи зазначене, автором пропонується така модель аудиторського ризику (рис. 1).

Таким чином, запропонована автором модель аудиторського ризику більш ґрунтовно характеризує аудиторський ризик, оскільки має ряд додаткових складових, які деталізують аудиторський ризик.

Водночас С. М. Бичкова зауважує, що при розрахунку ризику невиявлення аудитори, як правило, користуються логічним підходом, згідно з яким увага повинна зосереджуватися безпосередньо на недопущенні чи виявленні суттєвих помилок та порушень у фінансовій звітності [3]. З цієї метою аудитор повинен аналізувати типові порушення чи помилки, які можуть виникнути; визначати процедури контролю за бухгалтерським обліком та звітністю, які могли б попередити ці порушення; визначати ступінь впливу недоліків управління компанією на строки та обсяги процедур. Далі слід застосувати класичну формулу аудиторського ризику та з її допомогою визначити рівень аудиторського ризику.

На думку автора, наведений С. М. Бичковою порядок оцінки факторів, які слід врахувати при оцінці ризику невиявлення, забезпечує вивчення планового, а не фактичного рівня ризику невиявлення.

Аналіз праць вітчизняних і зарубіжних авторів дозволяє узагальнити основні методи оцінки аудиторського ризику та виокремити теоретичні та емпіричні підходи до його визначення (табл. 1).

Необхідно зауважити, що наведені в табл. 1 методи оцінки аудиторського ризику є ефективними, якщо їх використовувати у відповідних випадках. Проте вони мають і свої недоліки. Так, математичну модель визначення аудиторського ризику, яку підтримують більшість авторів, складно застосувати в практиці аудиту. Математично точно розрахувати ступінь ризику не є можливим внаслідок різної специфіки роботи підприємств, на яких проводиться аудит.

Слід звернути увагу, що трирівнева та чотирьохрівнева шкала оцінювання ризиків є досить умовною, адже відсутні критерії віднесення діяльності та стану підприємства до конкретного рівня ризику. Це ускладнюється тим, що діяльність суб'єктів господарювання значно відрізняється за розмірами, сферою та умовами функціонування.

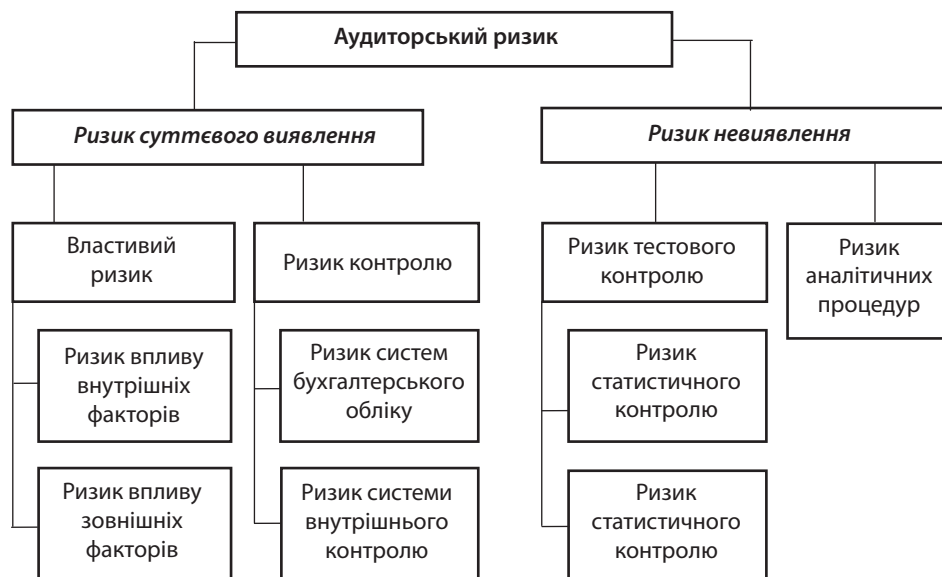

Рис. 1. Модель аудиторського ризику

Джерело: авторська розробка.

Таблиця 1

Методи оцінки аудиторського ризику різними авторами

Метод і його характеристика	Автор						
	Дорош Н. І. [6]	Костирко Р. О. [9]	Бичкова С. М. [2]	Растамханова Л. Н. [3]	Ярцева Н. Я. [14]	Терехов А. А. [13]	Вороніна Л. І. [4]
Трирівнева шкала. Оцінка ризиків проводиться за трьома рівнями градації: низький – від 1 до 40%; середній – від 40 до 70%; високий – від 70 до 100%	+						
Чотирьохрівнева шкала. Оцінка ризиків здійснюється за чотирма рівнями градації: низький, середній, високий, максимальний		+					
За теорією ймовірностей. Проводиться інтуїтивна оцінка реальних явищ та подій, що мають ймовірність, яка більше нуля (0%) і менше одиниці (100%)	+						
За теорією ймовірностей. Аудитори розуміють неможливість повного виключення ризику, тому встановлюють прийнятний, на їх думку, рівень ризику – 5%			+	+			
Математичний вираз. Аудиторський ризик визначається за формулою: $AP = BP \cdot KP \cdot NP$, де AP – аудиторський ризик; BP – внутрішньогосподарський (властивий) ризик; KP – ризик контролю; NP – ризик невиявлення	+		+	+	+	+	+
Анкетування (тестування). Анкета заповнюється за результатами опитування осіб, що відповідають за відображення господарських операцій у фінансовій звітності. Відповіді за рівнями ризику оцінюються за трибальною шкалою: низький ризик – 1 бал (загальний від 1 до 19); середній ризик – 2 бали (загальний від 20 до 38); високий ризик – 3 бали (загальний від 39 до 57)			+	+			
Тест-анкета. Виділивши конкретні фактори, що здійснюють вплив на діяльність підприємства та відображення даних звітності, присвоюється кожному фактору відповідний бал (від 0 до 5) та підсумовуються. Розраховується невід’ємний ризик: 100% (бал по факту / 5)			+	+			

Водночас, на думку автора, анкетування при оцінці ризиків є сумнівним методом, оскільки існує вірогідність неадекватних відповідей, наданих керівництвом підприємств, що підлягають аудиту. Це значно збільшує величину аудиторського ризику.

Узагальнюючи розглянуті теоретичні та емпіричні підходи, доцільно зауважити, що вивчення сутності, складових, причин виникнення та методів оцінки аудиторського ризику забезпечує насамперед розробку шляхів зниження цього ризику, проте не гарантує його відсутності.

Слід зауважити, що розрахований на початку аудиторської перевірки рівень аудиторського ризику може бути переглянутий на подальших її етапах із використанням обраної аудитором моделі на підставі отриманої нової інформації. Варто зауважити, що застосування будь-якої з наведених моделей більш придатне для приблизної оцінки, ніж для точного розрахунку аудиторського ризику, оскільки супроводжується певними недоліками:

- ✦ *по-перше*, оцінка складників аудиторського ризику має суб'єктивний характер, оскільки їх допустимий рівень аудитор визначає самостійно на основі обмеженої інформації [12];
- ✦ *по-друге*, модель аудиторського ризику не може врахувати всі фактори, від яких залежить ефективність аудиту, тому методичні підходи до визначення розміру аудиторського ризику повинні розроблятися аудиторською фірмою (аудитором) самостійно, враховуючи умови конкретної перевірки, її строк, характер бізнесу підприємства-клієнта та багато інших чинників [1].

Щодо недоліків процесу оцінювання аудиторського ризику, то їх усунення можливе шляхом оптимізації кількості та структури тестів, тобто ретельнішого відбору питань, пов'язаних як із діяльністю підприємства загалом, так і бухгалтерського обліку зокрема [7]. Така оптимізація тестів дасть змогу аудитору позбутися нечіткості результатів здійсненого тестування, заощадити час та витрати на здійснення перевірок. Використання таких тестів дасть змогу під час повторної перевірки того самого підприємства, за умови, що не відбулися значні зміни, оцінити його діяльність з різних сторін, мінімізуючи витрати зусиль та часу. Постійне застосування різних за своєю суттю питань дасть змогу поступово

нагромадити та дослідити інформацію, що приведе до зменшення рівня невизначеності та, відповідно, дасть змогу знизити загальний аудиторський ризик.

Також слід зазначити, що кожен аудитор бажає мінімізувати свої ризики висловлення неадекватної думки, адже саме аудитори несуть відповідальність за висновки, надані після проведення перевірки.

Виявлення проблем оцінки аудиторського ризику потребує визначення способів його зниження, що базуються на підготовці професійних кадрів та методичному забезпеченні процесу аудиту (табл. 2).

Основним способом мінімізації аудиторського ризику є професійна підготовка аудитора. Маючи належний професійний рівень, аудитор володіє достатніми знаннями для обґрунтованої оцінки фактів діяльності підприємства, що перевіряється, може передбачити можливий вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на функціонування господарюючого суб'єкта, достовірність його звітності.

Професійна підготовка аудитора має підтримуватися протягом всієї його діяльності, тому аудитор повинен на постійній основі підвищувати свою кваліфікацію, професійні вміння та навички, накопичувати власний досвід [13].

Необхідно зауважити, що МСА [10] рекомендують аудиторам застосовувати тестування як засіб оцінки зовнішніх та внутрішніх факторів впливу на діяльність підприємства перед укладенням договору на проведення аудиту. Попереднє вивчення бізнесу потенційного клієнта дозволяє визначити ризик контролю та властивий ризик. Тестування діяльності може проводитися за допомогою анкетування чи проведення співбесіди із замовником.

Як зазначають науковці, а саме: Петрик О. [11], Шеремет А. Д., Суйц В. П., для зниження аудиторського ризику аудитору необхідно провести інвентаризацію на підприємстві. Але не кожен керівник дасть згоду на її проведення при аудиторській перевірці. Аудитор не може вимагати проведення інвентаризації, проте він може зауважити про необхідність її проведення.

Одним із методів зниження аудиторського ризику є науково обґрунтоване застосування вибіркового способу при проведенні аудиту [11]. За умови, що аудитор правильно організував та з належною ретельністю провів вибіркові процедури, він отримує достатню і до-

Таблиця 2

Способи зниження аудиторського ризику

Способи зниження	Проблемні ділянки	Результат
Професійна підготовка	Підвищення кваліфікації	Професійне судження
	Наявність достатнього досвіду	
	Компетенція	
Вибірковий метод	Ризик прийняття неправильної гіпотези про господарські факти	Використання комп'ютерних технологій в аудиті
Страховання відповідальності	Невизначеність нормативного регулювання	Попередня оцінка діяльності

речну інформацію для висловлення професійної думки. У випадку порушення принципів випадкового відбору аудитор може обрати невірну гіпотезу щодо стану діяльності суб'єкта господарювання.

Значною мірою зменшити ризик аудитору при перевірці господарської діяльності підприємства дозволяє використання комп'ютерної техніки і програмного забезпечення [2]. Використовуючи такі засоби, аудитор повинен досконало володіти спеціальними знаннями з їх експлуатації. Комп'ютерні технології дозволяють автоматично виконувати ряд аудиторських процедур, знизити рівень ризику невиявлення.

Способом зниження аудиторського ризику є також страхування відповідальності аудитора. В Україні галузь страхування в аудиті поки не розвинута, оскільки складним залишається визначення предмету страхування, страхової суми та відшкодування. У відповідності до Закону України «Про аудиторську діяльність» [8] аудитор може відповідати за результати своєї роботи не тільки в межах понесеного збитку, але й нести відповідальність перед третіми особами у випадку прийняття неефективних економічних рішень на основі аудиторського висновку.

Велике значення для зниження аудиторського ризику має кваліфікаційний склад аудиторської фірми. Керівництво аудиторської фірми розробляє політику підбору кадрів, підвищення рівня їх кваліфікації, контролю якості виконання робіт.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведено аналіз структури аудиторського ризику та визначено, що кожен з дослідників підходить до структуризації аудиторського ризику зі своєї суб'єктивної точки зору. Тому запропоновано власну модель аудиторського ризику, яка, на думку автора, більш ґрунтовна, оскільки має ряд додаткових складових, які деталізують аудиторський ризик. Узагальнено основні методи оцінки аудиторського ризику та виділено теоретичні та емпіричні підходи до його визначення, а також зауважено, що застосування будь-якої з наведених моделей більш придатне для приблизної оцінки, ніж для точного розрахунку аудиторського ризику, оскільки супроводжується певними недоліками. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бутинець Ф. Ф.** Аудит: підручник. 3-є вид., перероб. і доп. Житомир: ПП «Рута», 2005. 512 с.
2. **Бычкова С. М.** Методы оценки аудиторских рисков. *Аудитор*. 2002. № 7. URL: http://www.gaap.ru/biblio/audit/auditor/0702_01.asp
3. **Бычкова С. М., Растамханова Л. Н.** Риски в аудиторской деятельности. М.: Финансы и статистика, 2003. 416 с.
4. **Воронина Л. И.** Аудиторская деятельность: основы организации: учебное практическое пособие. М.: Эксмо, 2007. 336 с.
5. **Гринченко В. А.** Развитие оценки аудиторских рисков в процессе аудита: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.12. Ростов-на-Дону, 2012. 25 с.
6. **Дорош Н. І.** Аудит: методологія і організація. Київ Знання, 2001. 402 с.

7. Аудит: теорія і практика: навч. посіб./Загородній А. Г., Корягін М. В., Єлісєєв А. В. та ін. Львів: Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2003. 364 с.

8. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 14.09.2006 р. № 3125-12. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>

9. **Костырко Р. О.** Совершенствование аудита финансовой отчетности акционерных обществ: монография. Луганск: Изд-во СЧУ им. В. Даля, 2003. 300 с.

10. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики. URL: <http://www.apu.com.ua/msa>

11. **Петрик О. А.** Аудит: методологія і організація: монографія. Київ: КНЕУ, 2003. 260 с.

12. **Рудницький В. С.** Методологія і організація аудиту. Тернопіль: Економічна думка, 1998. 196 с.

13. **Терехов А. А.** Аудит: законодательные решения. М.: Финансы и статистика, 2003. 608 с.

14. **Ярцева Н. Я.** Аудит: Элементарный курс. М.: Экономика, 2010. 254 с.

REFERENCES

- Butynets, F. F. *Audyt* [Audit]. Zhytomyr: Ruta, 2005.
- Bychkova, S. M. "Metody otsenki auditorских riskov" [Methods for assessing audit risks]. *Auditor*. 2002. http://www.gaap.ru/biblio/audit/auditor/0702_01.asp
- Bychkova, S. M., and Rastamkhanova, L. N. *Riski v auditorской deyatel'nosti* [Risks in the audit activity]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.
- Dorosh, N. I. *Audyt: metodolohiia i orhanizatsiia* [Audit: metodolohiia i organizatsiia]. Kyiv: Znannia, 2001.
- Grinchenko, V. A. "Razvitiye otsenki auditorских riskov v protsesse audita" [Development of the assessment of audit risks in the audit process]: *avtoref. dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.12*, 2012.
- Kostyrko, R. O. *Sovershenstvovaniye audita finansovoy otchetnosti aktsionernykh obshchestv* [Improvement of audit of financial statements of joint-stock companies]. Lugansk: lzd-vo SNU im. V. Dallya, 2003.
- [Legal Act of Ukraine] (2006). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>
- "Mizhnarodni standarty audytu, nadannia vpevnenosti ta etyky" [International Standards on Auditing, Assurance, and Ethics]. <http://www.apu.com.ua/msa>
- Petryk, O. A. *Audyt: metodolohiia i orhanizatsiia* [Audit: metodolohiia i organizatsiia]. Kyiv: KNEU, 2003.
- Rudnytskyi, V. S. *Metodolohiia i orhanizatsiia audytu* [Methodology and organization of audit]. Ternopil: Ekonomichna dumka, 1998.
- Terekhov, A. A. *Audit: zakonodatelnyye resheniya* [Audit: legislative decisions]. Moscow: Finansy i statistika, 2003.
- Voronina, L. I. *Auditorskaya deyatel'nost: osnovy organizatsii* [Audit activity: the foundations of the organization]. Moscow: Eksmo, 2007.
- Yartseva, N. Ya. *Audit: Elementarnyy kurs* [Audit: Elementary course]. Moscow: Ekonomist, 2010.
- Zahorodnij, A. H. et al. *Audyt: teoriia i praktyka* [Audit: teoriia i praktyka]. Lviv: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha», 2003.